

HISTORIKER MED PC

Stein Tønnesson

INLEDNING

Siden 1983-84 er historikerens kontormiljø blitt vesentlig forandret. Før satt han som en loslitt levning mellom bøker, notater, bokser med kartotekkort — og en dunkelt opplyst skrivemaskin. Nå skinner historikeren av nyvunnet modernitet med en PC midt på skrivebordet og en skriver i hjørnet. En og annen har også begynt å dra med seg en bærbar til arkivene og bibliotekene. Dem blir det fort flere av.

I denne artikkelen skal jeg beskrive historikerens arbeid, slik det ble utført før PC-alderen og slik det (kan) utføres nå. Hensikten er å gi noen tips og sette i gang en utveksling av erfaringer. Artikkelen er beregnet på dem som har en viss erfaring med tekstbehandling (f.o.f. WordPerfect) og som kan tenke seg å utnytte PC-en bedre enn de gjør i dag. Den er ikke beregnet på dem som ennå ikke har prøvd seg på tekstbehandling, og heller ikke på «edb-historikere», d.v.s. de som har latt seg inspirere av datateknikkens muligheter til å utvikle de kvantitative metoder (befolkningsstatistikk o.lign.). Mitt mål er å sette fart i de historikere, og andre humanister, som simpelthen prøver å utnytte PC-en til å systematisere og effektivisere de tradisjonelle arbeidsrutiner. Jeg er ikke interessert i data *per se*, og er imot å la datateknikken påvirke historiefaget i retning av en utstrakt bruk av kvantitative metoder.

MITT ERFARINGSGRUNNLAG

Det jeg skriver, bygger på erfaringene fra mitt arbeid med bind 2 av «Norsk idretts historie» og på mitt nåværende forskningsprosjekt om den vietnamsiske revolusjonen i 1945 og Den Demokratiske Republikken Vietnams overlevelse fram til utbruddet av krigen i Indokina i desember 1946. Jeg kjøpte PC-en min, en typejuleskriver og den første norske WordPerfect-versjonen som en av Norsk Faglitterær Forfatterforening (NFF)'s såkalte «datapionerer» i 1984. Hensikten var å skrive idrettshistorie i WordPerfect. Det lyktes etter mye strev. Gleden var

stor den dagen jeg fikk nesten feilfri korrektur fra trykkeriet to dager etter at jeg hadde levert diskettene. Nå jobber jeg fortsatt på min veteran-PC av årgang 84, som omsider er nedbetalt, og NAVF har generøst forsterket den med utvidet minne, matriseskriver, en Bernoulli-box med to kassett-stasjoner på 10 Mb («utskiftbare harddisker»), oppdatering av WordPerfect til 4.2 og databaseprogrammet AskSam.

Min horisont er altså begrenset, institusjonelt til Idrettens Hus, Aschehoug forlag, Historisk Institutt, Institutt for Forsvarsstudier og Institutt for Fredsforskning i Oslo, samt arkiver i Paris, Aix-en-Provence, London og Washington: emnemessig til kronologisk ordnede beskrivelser av norsk idrett og vietnamsisk politikk; utstyrmessig til nevnte maskinvare; «programmatisk» til WordPerfect, AskSam, WordPerfect Library — og litt DataPerfect. Kommunikasjon med stormaskin, literatursøk fra PC og bruk av regneark er viktige temaer jeg ikke kommer til å berøre, simpelthen fordi jeg ikke har noen erfaring på disse områdene.

PORTRETT AV EN TYPISK HISTORIKER

La meg begynne med et portrett av den typiske historiker — meg selv på godt og vondt — *uten PC*. Så legger jeg inn programmene etterpå.

Den typiske historiker er en ensom forsker som bruker lang tid på hver enkelt oppgave, i ethvert fall i forhold til andre yrkesgrupper (kriminaletterforskere, journalister og royaltly-avhengige forfattere). Historikeren må ha tid på seg for å kunne fordype seg og oppdage skjulte fakta og sammenhenger. Norsk Historikerforening (HIFO) er tilbakeholden når det gjelder å anbefale medlemmene oppdrag med under 1 års varighet og foretrekker prosjekter på 3-5 år.

Historikerens arbeid begynner med et emne, en idé, helst også en hypotese (som senere blir avkreftet). Så går han inn i en fase med arkivarbeid og søking i bøker og tidsskrifter, deltagelse på konferanser og seminarer, korrespondanse, samtaler og intervjuer, alt med sikte på å fremskaffe en grundigst mulig dokumentasjon av det emnet som skal undersøkes, samt gode ideer til teordannelsen. Noen kolleger lagrer mye i hodet og unnlater å skrive det ned. Jeg beundrer deres hukommelse, men betrakter dem som utypiske og ser derfor bort fra dem i fortsettelsen.

Min historiker noterer alt ned, fotokopierer fritt vekk og får raskt et sterkt behov for å skape orden i papirene eller kartotekkortene. Han tenker seg mer eller mindre grundig om og legger til rette et system som han tror vil gjøre det lett å finne fram. Som regel vil han

senere føle behov for å legge om dette systemet, men nøler fordi det krever mye arbeid. I stedet tar han belastningen med til stadighet å rote rundt på kontoret sitt etter noe han mener å huske å ha sett eller notert et eller annet sted. På et tidspunkt, oftest for sent, begynner han å utforme de første utkast til et manuskript. Manuskriptarbeidet stimuleres, men hemmes også, av den undervising han gir i emner med tilknytning til prosjektet, og av veilednings-forpliktelser. Spørsmålet om hvordan resultatene skal gjøres kjent har han stadig i tankene, men det får små konsekvenser for hvordan han innretter manuskriptarbeidet. Derfor blir det til slutt en frustrerende runde med neckoring, forenkling og språkbearbeiding, etter press fra tidsskiftredaksjon eller forlagsredaktør. Til slutt blir bok/artikkelen publisert (men bare ytterst sjelden går et radio- eller fjernsynsprogram på lufta). Ved publisering er historikeren gjerne godt i gang med et nytt prosjekt, men likevel ventet på anmeldelsene. Ofte ventet han forgiveves.

PC-EN KOMMER

Efter en periode der bare kvantitetshistorikerne brukte terminalene til stormaskinene og der sekretærer skrev manuskripter på dedikerte tekstbehandlingsmaskiner, begynte de stasjonære PC-ene å invadere alminnelige historikers kontorer fra 1983. De mest ivrige skaffet seg også en hjemme. Nå er de bærbare kommet for alvor. I løpet av kort tid har vi fått en drastisk endring i betingelsene for den tradisjonelle historikers arbeid, og det er all grunn til å tro at prosessen går videre.

Historikerens tilpasning til de nye hjelpemidler har vært ulik, alt etter legning og generasjon. Mange maskiner er lite utnyttet fordi papirbundne historikere nøler med å forlixe seg på elektronisk lagrede ord hvorav du bare kan se ett skjermbilde av gangen. De fleste har likevel oppdaget den sikkerhet det gir å foreta hyppige utskrift og har derfor satt bort skrivemaskinen. Nå bruker de PC-en til tekstbehandling, og det betyr at de bruker den mye. Utbredelsen av PC-basert tekstbehandling har falt sammen med en prosess der WordPerfect har overtratt WordStars dominans i den IBM-kompatible verden. Bare få historikere har foreløpig tatt i bruk det mer visuelle og brukervennlige Apple Macintosh-systemet eller investert i IBMs nye Apple-inspirerte Personlig System/2.

En rekke historikere har nå også erfaring med å levere manuskripter på diskett, og det har spart dem for mye irritasjon under korrekturlesningen. Feilene er nå deres egne, ikke typografens. Det

representerer et visst merarbeid å levere på diskett fordi manuskriptet må være betydelig «renere» enn det behøvede å være i gamle dager, men det er verdt det. Imidlertid er det et problem at de konservative forlagshusene ikke har villet forstå hvor store innsparinger de kan oppnå ved å motta manuskript på diskett. Forleggerforeningen har derfor hårdnakkert motsatt seg alle krav om ekstra honorar til forfatter som leverer manus på diskett. Det er et problem forfatter-organisasjonene sliter med.

DEN BÆRBARE

Mange historikere har altså mye erfaring med avansert tekstbehandling. Derimot er det ennå ikke vanlig å utnytte PC-en effektivt under den første fasen av et forskningsprosjekt: kildesamlingen. Maskinen blir først tatt i bruk når manuskriptarbeidet begynner. Jeg skal i det følgende forsøke å skissere hvordan hele historikerens arbeid kan bygges opp rundt PC-en, ved å bruke en kombinasjon av tekstbehandling og database/tekstbase. Det fordrer en bærbar PC med harddisk eller mulighet for tilkobling til et eksternt lager. Selv har jeg reist med en stasjonær PC i Frankrike og England (attpåtil på toget). Det var tungt. I Paris måtte jeg ha spesialdrose, og jeg foreslutter meg nå at den typiske historiker om få år vil være utstyrt med en bærbar PC. Enten vil den komme i tillegg til bordmodellen på kontoret, eller den bærbare vil utgjøre sentralenheten som kobles til en skjerm hjemme og en annen på kontoret. På arkivet, i biblioteket og på konferanser anvender så historikeren den lille skjermen i lokket.

ARKIVARBEIDET

Det er av helt avgjørende betydning å kunne ta med PC-en på arkivet. De bærbare PC-ene kan gå på batteri, men det ville være å foretrekke om arkivenes lesesaler ble innredet etter mønstret av Public Record Office i London, der hver plass er forsynt med et elektrisk uttak.

Notatene gjøres da på PC-en, og bør skje ved utfylling av et standard skjema, som hentes fram ved et enkelt tastetrykk. Et utfyllt skjema kan se ut som nedenfor (innholdet er oppdiktet; det finnes ikke noen slik boks på Riksarkivet).

Hvis historikeren velger å bestille en fotokopi av dokumentet eller har skrevet det av for hånd før dataskjemaet fylles ut, skriver han «J» på spørsmål om fotokopi/papirnotat. Da er det ikke nødvendig å sitere eller referere dokumentet på skjemaet, men han kan nøye seg med

 Arkivkode: a[RA Sosdep]

Dokument dato: dd[131147]

Notat dato: nd[040588] Notat sign.: ST

Notat-tittel: SOSDEP'S HOLDNING TIL TIPPESAKEN

Referanse: r[Byråsjef I. Landstein til H. Hartvigsen,
 13.11.47, Boks 1125, Sosialdepartementets arkiv,
 Riksarkivet i Oslo]

Fotokopi/papirnotat (J/N): N

Henvisningskode:

Emneord: e[Tipping]

Personer omtalt: p[Landstein] p[Hartvigsen] p[sosialministeren]

Notat: "Herr Hans Hartvigsen
 Deres forslag, fremsatt i brev av 4. november
 1947, er for øyeblikket til vurdering i sammenheng med
 utarbeidelsen av en stortingsproposisjon om
 tippesaken. Statsråden har uttrykt stor interesse for
 forslaget og har bedt meg takke Dem hjerteligst.

Med hilsen

Ekspedisjonssjef Inge Landstein /s/"

Kommentar: For Hartvigsens forslag, se notat dd[041147]

å fylle ut de nødvendige rubrikker og så henvise til fotokopien/papirnotatet. Det kan da brukes en egen henvisningskode (se egen rubrikk), men hvis alle fotokopier/papirnotater forsynes med en dokumentdato i øverste høyre hjørne¹ og arkiveres kronologisk, er det ikke nødvendig med noen særskilt henvisningskode. Den vil da fremgå av dd[131147] i øverste høyre hjørne på skjemaet. For å spare plass på harddisken, er det selvfølgelig mulig å sløyfe forklaringene til hver rubrikk og bare beholde klammene.

Klammene med bokstaver foran er tatt med i skjemaet for å lette søking og sortering senere.

Skjemaet ovenfor kan skrives i WordPerfect (eller et annet tekstbehandlingsprogram). Det vil da være å anbefale å lagre hvert notat for seg som en egen fil. Filnavnet kan være dokumentdatoen, med et tillegg som angir arkivet. Men for at dokumentregisteret skal liste opp filene i kronologisk rekkefølge, vil det være fornuftig å spillevende datoen. Filnavnet for notater ovenfor blir følgende 471104.RA.

Ulempen ved å gjøre notatene i WordPerfect, og jeg tror det samme gjelder andre tekstbehandlingsprogrammer, er at søkefunksjonene er så svake. WordPerfect har en søkefunksjon i dokumentregistermenyen som på norsk kalles «Finn Ord». Den bruker meget lang tid på å plukke ut de filene der et oppgitt ord forekommer. Idealet er et tekstbehandlingsprogram med en sterk søkefunksjon. Det finnes: heter «nota bene», og ble anmeldt i Humanistiske Data 3-86. Jeg har fått det demonstrert hos Oxford University Press, som forhandler nota bene i Storbritannia. Mitt inntrykk var at nota bene 2.0 hadde det aller meste av det WordPerfect har pluss ganske mye mer. Det beste med nota bene er at det er et kombinert tekstbehandlings- og tekstbaseprogram. Du kan ta en hvilken som helst tekstbehandlings-fil og generere en base av den. Deretter kan du søke og hente tilbake i tekstbehandlingen det du finner.² Ulempene ved nota bene er i hovedsak to: 1) Det er et stort og komplekst program med et enormt manualesystem og tar derfor tid å lære, 2) Den som velger nota bene, melder seg ut av det norske WordPerfect-samfunnet. Etter å ha brukt WordPerfect i 4 år, er jeg ikke villig til å gå over til nota bene.

DATABASEPROGRAMMER

Alternativet er da å sy WordPerfect sammen med et databaseprogram. Databaseprogrammene har selvsagt sterke søkefunksjoner, men ulempen ved mange av dem er at de er de reneste tvingstrøyer. Først må du bruke adskillig tid på å definere hvordan basen skal bygges opp.

med poster og felter, størrelser etc. Her må det brukes ganske mye omtanke, for hvis du begynner å taste inn data, kan det senere være vanskelig å forandre det du først har definert. Dermed kommer problemet med å overføre tekst fra WordPerfect til databaseprogrammet og vice versa. Alt dette koster en del arbeid. Det ville være en fordel om vi kunne få utviklet en velegnet pakke. Norsk Faglitterær Forfatterforening (NFF) spilte en viktig rolle for å gjøre WordPerfect til norsk skribentstandard gjennom de avtaler som ble gjort i 1984. Kanskje kunne NFF nå spille en tilsvarende rolle når det gjelder databaseprogrammene?

Hvilke databaser har vi å velge mellom? dBASE har lenge vært dominerende og er i ferd med å bli en slags standard for offentlig tilgjengelige databaser i USA. Den som søker i slike baser, vil oppplagt ha fordeler av å bruke det samme programmet selv, men dBASE er et program for dem som ikke har hemninger mot programmering. I de senere år har vi fått flere mer brukervennlige (les: ferdiglydte) alternativer: DataPerfect, CardBox, Revelation, DataEase, O & A, Paradox, Notebook m/Bibliography, AskSam. Noen databaseprogrammer er programmerbare relasjonsdatabaser med fast definerte strukturer (dBASE). Andre er relasjonelle og temmelig faste strukturer, men ikke direkte programmerbare (DataPerfect), etter andre er tekstbaserte, dvs. nær knyttet til tekstbehandling (Notebook, AskSam), og noen av de nyeste er inspirert av «kunstig intelligens» med spørsmål og svar som i en menneskelig dialog (O & A, Paradox).

DataPerfect er et lekkert verktøy og kommuniserer greit med WordPerfect, særlig via overstyrings-programmet WordPerfect Library. Men programmet er ambisiøst og relativt dyrt. Tvangstrøye-pregget er det også. Du må på forhånd definere akkurat hvordan basen skal bygges opp, med nøyaktige angivelser av de enkelte felters størrelse, hvor «doors» og «doorways» skal ligge, kriterier for indekser osv. Når du først har begynt å fylle basen med informasjon, kan du ikke forandre felttype og størrelse uten å eksportere hele innholdet midlertidig. Dessuten er det en øvre grense (frikignok meget høy) for hvor mye tekst du kan legge inn i et enkelt felt, selv i et friekst-felt der teksten «ruller». I WordPerfect Scandinavia har man stor tro på DataPerfect og hevder at alle problemene ovenfor kan løses nokså enkelt. Mitt inntrykk er likevel at DataPerfect er et unødvendig komplekst og dyrt program for mine enkle formål. Hvis vi i historikermiljøet får en prosjektgruppe som vil utvikle en skikkelig relasjonsdatabase, tror jeg imidlertid sammensetningen WP/Library-WordPerfect-DataPerfect vil være meget bra. Man kunne tenke seg en omfattende database med

6 moduler: en kronologisk, en bibliografisk, en biografisk, en geografisk, en statistisk og en leksikalsk.

O & A og Paradox er inspirert av prinsippene for «kunstig intelligens». O & A skal ifølge Bjørn Brøndbo (NFFs datautvalg) være meget brukervennlig, gå fint sammen med WordPerfect og gi mulighet for å stille spørsmål i friekst — og få svar (questions & answers).

Paradox forhandles i Norge av Professional Systems og er oversatt til norsk. Navnet «Paradoks» skal bety at det er komplekst, men likevel enkelt å bruke. Mitt inntrykk, etter å ha lest en brosjyre, er at det nok ikke er fullt så enkelt som det reklamerer med. Kjennskap til regneark-programmet Lotus sies å være en stor fordel. «Paradoks» har fått en rekke meget gode omtaler i datatidsskrifter.

Notebook m/Bibliography kjenner jeg heller ikke selv, men NFF-medlemmene Svein Sjøberg og Dag Tangen har rost det sterkt i samtaler med meg. Dag Tangen har planer om å utvikle en pakkeløsning av WordPerfect og Notebook og presenterer den i en egen artikkel. Notebook er et friekst databaseprogram som er laget spesielt for skribenter. Det skal være meget enkelt å bruke, og det skal ikke være noe problem å få det til å arbeide sammen med WordPerfect.

ASKSAM

Det ideelle programmet for det arkivnotat-skjemaet jeg presenterte ovenfor, er et såkalt «free-form, text-oriented database management system» kalt AskSam (skjønt navnet ikke akkurat tiltaler en Vietnam-historiker).³ Det er et databaseprogram helt uten tvangstrøye. Intet som helst behøver å defineres på forhånd, men søkingen går fort likevel, iallfall fort nok for meg. Min veteranmodell bruker ca. 3 minutter på å lete gjennom en base på 1,5 Mb, og så snart Sam finner noe, viser han det fram på skjermen mens han leter etter mer. AskSam 4.0 har såkalt «hypertext», noe som visstnok skal gjøre det til en relasjonsdatabase, og neste versjon skal kunne programmeres. Ved hjelp av WordPerfect Library har jeg definert en del såkalt «sentralmakroer» som går ut av WordPerfect, inn i AskSam og gjør klart for et søk som kan «skrives til disk» (eksporteres til DOS som en ASCII-fil). Jeg definerer så manuelt søkekriteriene, foretar søk og markerer det tekstrområdet som skal skrives til disk. Så starter jeg en annen sentralmakro som går tilbake til WordPerfect og henter inn det som ble skrevet til disk. Ved hjelp av WordPerfect Library's sentralmakro-funksjon får jeg altså WordPerfect og AskSam til å fungere flott sammen. Hovedsvakheten ved AskSam er dens svake tekstbehandling.

Dette problemet omgår jeg ved å gjøre det meste av tekstbehandlingen i WordPerfect og med visse mellomrom eksportere filene til DOS (Ctrl-F5, menyvalg 1) og importere dem i AskSam ved hjelp av en kommando på hovedmenyen som heter «Import File». På denne måten er det også en enkel sak å omgjøre et bokmanus eller en samling artikler til en AskSam-base.

Dette er viktig, men for en historiker ville det være enda mer å hente hvis han kunne få alle arkivnotatene sine inn i en database. Noen vil kanskje spørre om det i det hele tatt er noen fordel å dra med seg den bærbara på arkivet istedenfor den gode gamle papirblokken? Svaret er ja. Begrunnelsen kommer nå.

ORDNING AV INNSAMLET KILDEMATERIALE

Ordningen av innsamlet kildemateriale er et hovedproblem i et historisk forskningsprosjekt. Problemet er stort for en historiker som opererer alene. Det er enda større når prosjektet utføres av flere.

Problemet er å velge etter hvilket kriterium materialet skal ordnes. Hvis historikeren arbeider med en helt ut-kronologisk fremstilling, kan han ordne alle notater og fotokopier kronologisk, med angivelse av dato i øverste høyre hjørne og fotnotereferanse i venstre. Hvis arbeidet er mer tematisk, kan han foretrekke å ordne notatene i henhold til en stikkordliste eller en disposisjon for den bok/artikkel som skal skrives. Det fører ofte til omfattende og arbeidskrevende omflyttinger senere. Noen foretrekker å ordne notatene etter hvor de kommer fra: en mappe med notater fra Sosialdepartementets arkiv i Riksarkivet, en annen med fotokopier av Arbeiderbladets årgang 1959. Det er etter min mening ikke noe godt system. For det første vil det ofte være vanskelig å huske i hvilken kildesamling du har funnet en opplysning. For det andre sperrer det for de nyoppdagelser som oppstår når dokumenter fra ulike arkiver blir liggende ved siden av hverandre og derfor plutselig ses i sammenheng.

Mange historikere har drømt om å ta to kopier av hele kildesamlingen sin, ordne originalen etter arkiv, første kopi kronologisk og annen kopi tematisk. Det er denne drømmen som går i oppfyllelse så snart du tar skjemaet ovenfor i bruk. Eitersom skjemaet har søkekriterier både på tema, dato og arkiv, kan du nå som helst få fram notatene, ordnet i henhold til hvert av de tre kriteriene, pluss eventuelt andre (f.eks. omtalte personer).

Betyr dette at jeg går inn for å avskaffe det papirarkivet historikeren har i hylle sine? Tvert imot. For det første er det for arbeidskrevende å skrive av lange dokumenter i arkivene, selv med touch-metode og bærbar PC. Jeg foretrekker derfor ofte å bestille fotokopi og nøye meg med et henvisningsnotat i dataarkivet. Dessuten synes jeg det både er tryggest og behageligst å ha utskrift av alle notater. Det springende punkt blir da at samtlige fotokopier, papirnotater og notatutskrift er ordnet i henhold til den referansekode som er oppgitt i databasen. Jeg foretrekker for enkelhets skyld å ordne samtlige etter dato. Når samtlige fotokopier, papirnotater og utskrift er forsynes med en dato i øverste høyre hjørne, er det lett å finne fram i mine hyller.

Det jeg har sagt her om fotokopier, gjelder selvsagt bare inntil det tidspunkt da vi disponerer en optisk leser, eller arkivet tilbyr kildene i maskinlesbar form. Når det skjer, blir mye annerledes, og det er ikke lenge til. I de amerikanske arkivene ser man allerede historikere med en Laptop optisk leser ved siden av sin Laptop PC. De fører maskinen med maskinskrevne dokumenter og taster inn noen kommentarer for å lette søkingen senere.

NOTATER FRA BØKER OG TIDSSKRIFTER

Notater fra bøker og tidsskrifter kan gjøres på omtrent det samme skjema som ble brukt i arkivet. Da erstattes arkivrubrikken i øverste venstre hjørne med en rubrikk for forfatterens etternavn: [f[Koht]]. Hvis notatet er av en slik karakter at det er vanskelig å fasisette noen dato, f.eks. en generell karakteristikk av klasseforhold i middelalderen, kan utskriften ordnes i henhold til forfatternavn. Henviser notatet til en fotokopi, må da ordningskriteriet for fotokopien oppgis i rubrikken for referansekode.

I tillegg til notatene vil historikeren ha interesse av å bygge opp et kartotek over samtlige artikler og bøker som blir lest/brukt i forbindelse med prosjektet. Dette kan bygges opp i WordPerfect og så importeres i AskSam for å lette søkingen. Aller finest og lettest å slå opp i blir det hvis det skapes i et mer ambisiøst databaseprogram. Programmet Notebook har en ferdig applikasjon som heter Bibliography. Gjør du dine bibliografiske notater i den, kan du nå som helst generere en litteraturliste i den form og med de titler du ønsker. Det er også mulig i andre databaseprogrammer, men Notebook har altså skreddersydd en løsning for akkurat dette.⁴

KORRESPONDANSE

PC-en gjør det også enklere for historikeren å holde orden på korrespondansen. Han kan lage standard brevoppsett på ulike språk, standardformularer for søknader, rapporter etc. Hvis korrespondansen er begrenset, kan han nøye seg med å lagre brevene som tekstbehandlings-filer i et eget dokumentregister for korrespondanse, med filnavn på adressat (ANDERSEN.88) eller år/måned (KORR-88.Jan). Blir korrespondansen stor og han ofte har behov for å søke i den, kan det lønne seg å overføre f.eks. en årgang til et databaseprogram. Innkomne brev arkiveres bare på papir, inntil den optiske leseren kommer, men det går selsagt an å ta bryet med å lage henvisninger til alle innkomne brev.

Ettersom historikere er en yrkesgruppe som arbeider lenge med hver oppgave, har det trolig begrenset interesse å kunne kommunisere pr. modem, bortsett fra ved søking i offentlig tilgjengelige databaser. Når det er ønskelig å kommunisere i maskinlesbar form, kan disketter sendes pr. post.

MANUSKRIFT-ARBEID

Mange historikere har allerede stor erfaring med ren tekstbehandling. Jeg vil derfor ikke gå inn på de mange fordelene ved å benytte et godt tekstbehandlingsprogram, men bare nevne noen momenter:

Manuskript-arbeidet kan følge to hovedmønstre, avhengig av den tidlige under et prosjekt begynner mange å tumle med ulike disposisjoner til manuskriptet. Hvis dette gjøres på skjermen, vil disposisjonen ligge der og gradvis kunne vokse til et manuskript. Forfatteren begynner med et uforpliktende skjelett, leker med det, flytter rundt på delene, fyller inn litt under hvert stikkord om hva han synes skal stå der, får plutselig lyst til å skrive inn et lite avsnitt, flytter litt om igjen osv. På denne måten omgår han den hemningen han tidligere følte hver gang han satt overfor et blankt ark, og han behøver aldri skrive noe om igjen. Nærmest uforvarende vil han på et tidspunkt opplage at en del av disposisjonsnotatet har vokst seg stort og blitt et kapittel-utkast. Så kopierer han ut denne delen, arkiverer den som et kapittel og bearbeider teksten videre.

Det andre mønstret kan vi kalle «sammenføyingsmetoden». Det er metoden for dem som har løse ideer. De gjør en rekke spredte notater, og når de så senere skal skrive et manus, samler de idénotatene

i ett dokument, manipulerer litt med rekkefølgen og lenker ideene sammen med formidlende setninger. Dette er en annen måte å omgå de hemninger som skapes av det blanke ark.

Under manuskript-arbeidet får historikeren ofte behov for å hente inn selve kildesitatene eller kildereferatene og innarbeide dem i teksten. De er lett tilgjengelige fra databasen, og det sparer historikeren for rutinearbeidet med å skrive sitatene om igjen. Her ligger det imidlertid en fristelse til å gjøre framstillingen for kildene. Regelen om å unngå lange sitater og om å heve seg over kildene for å gi en selvstendig analyse blir enda viktigere når det er så lettvidt å gjengi kildene direkte.

FOTNOTER

Historikerens varemerke er en detaljert dokumentasjon gjennom fotnoter. Fotnote-funksjonen i WordPerfect er en lise. Aldri mer noen problemer med å holde orden på notetallene. Når den effektive historikeren skal lage en notehenvisning, åpner han et vindu⁵ der han henter inn det notatet som inneholder den ønskede referansen, kopierer den henvisningen han skrev inn den gang han gjorde kildematet, går ut av vinduet og tilbake i manuskriptet, trykker på fotnotefunksjonen, henter inn referansen, redigerer den og går ut av fotnotefunksjonen igjen. Basta. Forutsetningen er at han, den gang han gjorde kildematet, husket på å notere med en fullstendig referanse i den form han nå skal bruke i fotnoten. Har han gjort det konsekvent, vil han aldri behøve å gå tilbake i bøker, artikler og kildesamlinger for å sjekke referansene.

Makrofunksjonen i WordPerfect og sentralmakrofunksjonen i WordPerfect Library er til stor hjelp ved arbeidet med fotnoter. Man definerer en makro ved å utføre en serie tastetrykk, som registreres i en egen makro-fil (med suffiks «mac»). Senere blir denne serien av tastetrykk gjentatt hver gang man kaller opp makroen. Når idealhistorikeren leser en bok, lager han en makro (eller et vanlig dokument) med bokas referanse, slik denne skal se ut i fotnoten. Hver gang han gjør et notat, kaller han opp makroen (henter inn dokumentet) og tilføyer sidetall.

INDEKS

En siste finfin sak i WordPerfect: indeksprogrammet. Det bygger ikke på den samme illusjon som enkelte andre slike programmer om at

en indeks kan lages automatisk. Det skal være arbeidskrevende å lage en indeks for at den skal bli god. Altfor mange historiebøker mangler gode indekser. Med WordPerfects indeksprogram må forfatteren selv markere hva som skal med i indeksen og under hvilket oppslagsord det skal stå, men han behøver ikke å bekymre seg over sidetalene. Med utgangspunkt i markeringene genererer WordPerfect indeksen etterpå.

UNDERSVNING

PC-en gjør det betydelig mindre arbeidskrevende enn før å oppdatere undervisningsopplegg. Hvis forelesnings-disposisjoner, seminaropplegg, ark som deles ut til studentene osv. arkiveres på en systematisk måte, kan de hentes inn igjen for ajourføring senere. Gjennom nye utskrift-ter der dato og semester er forandret, fremstår gamle undervisningsopplegg som nye. Teknikken kan brukes til å kamuflere at man ikke er faglig å jour, men den kan også brukes til en fornuftig oppdatering av undervisningen.

PUBLISERING

Det er et problem for fagets utvikling at det ofte tar så lang tid fra et forskningsresultat er oppnådd til det munner ut i en bok eller tidsskriftartikkel. En av de store fordelene ved datateknikken er at den gjør det lettere å omarbeide et manuskript fra én publikasjonsform til en annen. Har historikeren skrevet en bok, kan han hente ut de mest betydningsfulle avsnitt og sy dem sammen til en sammenfattende artikkel.⁶ På samme måte kan han hente ut momenter til et radio- eller fjernsynsprogram, eller utstillingstekster.

Datateknikken gjør det også på flere måter mulig å fremskynde og forsterke kommunikasjonen innen fagmiljøet:

- Selve databasen kan stilles til disposisjon for andre forskere som arbeider på samme område.
- Vakre manuskripter kan spres til fagfeller på et tidligere stadium i forskningsprosessen. Det gjør det lettere å innhente kommentarer og dermed forbedre det endelige resultat.
- Med laserskrivere og elektronisk trykksakproduksjon (desktop publishing) blir det lettere for instituttene å trykke skriftserier eller kompendier/lærebøker som har vanskelighet for å komme ut på forlag.

Elektronisk trykksakproduksjon vil si å foreta lay-out og ombrekking på PC-skjermen. Hver side gjøres helt ferdig med kapitelloverskrifter, illustrasjoner etc. for trykking på en laserskriver. Enkelte steder er det blitt utviklet små instruksjonshfter for hvordan dette kan gjøres (med koder for proporsjonalskrift etc.) Ved Institutt for Fredstorsking er to bøker, som er utgitt på ordinære forlag, blitt gjort helt ferdige fra instituttets side; bare innbinding og markedsføring gjensto. Elektronisk trykksakproduksjon vil normalt forutsette at forfatteren selv gjør manuskriptet klart for utskrift. Jeg vil her foreslå en lov med tre paragrafer for den som ønsker å levere manus på diskett:

- § 1. *Gjør alltid samme ting på samme måte.* Sett f.eks. opp kapitelloverskrifter på samme måte, innled sitater på samme måte etc. Denne loven er lett å etterleve hvis du lager en makro som du kaller opp hver gang. En makro for å starte innrykkede sitater med enkel linjeavstand kan hete «sita». En annen makro for å avslutte sitatet, gå tilbake til opprinnelig marg og standard linjeavstand kan hete «sluttst».
- § 2. *Gjør aldri forskjellige ting på samme måte.* Sett f.eks. opp mellom-titler og kapitelloverskrifter på forskjellige måter.
- § 3. *Vent med formateringen til slutt* (dvs. orddeling, fastsettelse av marger, linjeavstand, sidelengde osv.). Avtal med den som skal motta diskettene hvordan formateringen skal være.

Hvis denne loven overholdes, er det en enkel sak å lage makroer som søker seg fram til riktig sted og setter inn de rette formateringskoder m.m. Det kan være en fordel å arbeide med mange mindre dokumenter under manuskriptarbeidet, og så samle dem i et stort dokument før formatering.

EN OPPFORDRING

Min erfaring er stort sett den ensomme historikers erfaring. Selv om Finn Olstad og jeg var to om idrettshistorien, og hadde et godt faglig samarbeid, hadde vi ikke noe datasamarbeid. De senere år er det dannet enkelte grupper av historikere med fysisk nærhet, felles prosjekt og hver sin PC. Den jeg kjenner best, er gruppa som sitter i Oslo Bymuseum og skriver hovedstadens historie. Men ikke der heller er det utviklet noe datasamarbeid av betydning. Forfatterne skriver på hver sin PC, men har ikke bygd opp noen felles database. Jeg vil tro at datateknikkens fordeler skulle gjøre seg ekstra sterkt gjeldende i

et slikt prosjektmiljø. Derfor utfordrer jeg alle fremtidige prosjektgrupper til å følge opp denne artikkelen og tenke grundig gjennom bruken av data under prosjektets planleggingsfase.

FORFATTERENS TAKK

Takk til de følgende for verdifulle kommentarer til et tidligere artikkelkast: Arild Angelsen, Totto Befring, Bjørn Brøndbo, Hans Petter Buvollen, Finn Borgen Førstund, Nils Petter Gleditsch, Håvard Hegre, Geir Johnson, Dan Kjelling, Per Noreng, Svein Sjøberg, Sven Erik Skønberg, Steinar Stjernø, Dag Tangen, Dag Tauland, samt Erik Reitan og Mette Strøm i WordPerfect Scandinavia.

NOTER

1. Hvis det ikke fremgår noen eksakt dato av dokumentet, kan det settes en omtrentlig dato. Dette kan markeres ved å tilføye en «o» etter den siste klammern: dd[001147]o. Hvis det er ønskelig å bruke datoen for noe som omtales i dokumentet istedenfor dokumentets opprinnelsesdato (bruke det som beregning, ikke levning), kan dette gjøres ved å tilføye en «b»: dd[041147]b.
2. Konkret gjør du dette på følgende måte: a) mens manus ligger i minnet, start opp tekstbase-programmet, b) definer søke-kriterier, oppgi hvilke filer det skal søkes i og sett i gang søk, c) programmet opplyser hvor mange «entres» det har funnet som er i samsvar med søke-kriteriene, d) be om å få se entry 1, 2 osv., en etter en, e) når du kommer til noe du ønsker å bruke i manus, trykk for tekstbehandling, åpne et vindu (NB kan ha opp til 9 vinduer samtidig) og hent inn den siste entry du så med et enkelt tastetrykk, f) kopier det tekstområdet du ønsker å bruke, hopp over i manusvinduet og hent det inn der.
3. AskSam produseres og selges av et firma i Florida: *Seaside Software, Inc., P.O. Box 31, Perry, FL 32347*. Prisen er \$400.
4. I en hjelpefil til AskSam finnes en oppskrift på det samme.
5. Ctrl-F3 (Skjerm), menyvalg 1. Når vinduet er åpnet, går du inn og ut av det med Shift-F3 (Bytt).
6. Dette har Nils Petter Gleditsch gjort, men han sier jeg er for optimistisk; det var nemlig meget arbeidskrevende.

Stein Tønnesson (født 1953) er stipendiat ved Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, med arbeidsplass ved Institutt for fredsforskning (PRIO). Han arbeider for tida med en avhandling om den vietnamesiske august-revolusjonen i 1945 og Ho Chi Minh-regjeringens balansegang fram til utbruddet av krigen mot franskmennene i desember 1946.

THE CREATION OF A PROSOPGRAPHICAL DATABASE FOR LATE ANTIQUITY

Ralph W. Mathisen

The period called Late Antiquity (circa A.D. 260 — c. 640) now is seen as one of the most important transitional periods in the entire human past. It saw the decline of Mediterranean classical society, government, and religion, and the initial formation of strictly western European, Christian society, and the modern-day western European states. It now is recognized, moreover, that the break between Antiquity and the «Middle Ages» was neither as rapid nor as complete as was once believed. A great deal of significant and innovative research now is being undertaken in the society, religion, economy, culture, and politics of this period. Much of this research uses the methodological approach called «prosopography» (or «collective biography»), the study of individuals in groups, and how they respond to their environment and interact with each other.

One of the problems facing the student of Late Antiquity is the great abundance of source material, both secular and ecclesiastical. This includes, for example, chronicles and histories, poetry, inscriptions, coins, law codes, records of church councils, saints' lives, lists of bishops, and theological tracts. All of these sources provide material of some kind or other about specific individuals. Sometimes only a name and a related historical context is given, at other times we have detailed careers. Altogether, there now is available biographical material of one form or another on several hundred thousand individuals who lived during this period. If a prosopographical methodology is to be used effectively, relevant information on large numbers of these individuals has to be available at the same time.

This is the kind of problem which is ideally suited for computer analysis. All the individuals included in these sources and catalogues have associated with them recurrent kinds of information, such as name, sex, religion, marital status, social and economic class, date of